

УДК 342.7:004

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.48>

## ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРАВОМІРНОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Полонська О.І.,

викладач кафедри цивільно-правових дисциплін,

Національна академія Служби безпеки України

ORCID: 0000-0001-7003-0422

**Полонська О.І. Правова регламентація правомірного обмеження права на недоторканність приватного життя в умовах правового режиму воєнного стану.**

У статті здійснюється комплексний аналіз правових аспектів правомірного обмеження прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану, що є особливо актуальним в контексті сучасних геополітичних викликів та збройних конфліктів. Дослідження охоплює як теоретичні засади допустимості таких обмежень з точки зору міжнародного права, так і їх практичне застосування відповідно до положень національного законодавства України. В статті автором розглянуто ключові міжнародні документи, такі як Європейська конвенція з прав людини, щодо відступу від зобов'язань під час надзвичайного стану, та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, що встановлюють критерії правомірності обмежень прав, включаючи принципи необхідності, пропорційності та недискримінації. Особлива увага приділяється аналізу відповідності національного законодавства України, зокрема Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність державних органів в умовах війни. У роботі досліджуються конкретні обмеження прав і свобод, що запроваджуються в Україні у зв'язку з повномасштабною російською агресією, включаючи обмеження таємниці листування, недоторканності житла, дотримання прав суб'єктів персональних даних. Проводиться оцінка пропорційності та обґрунтованості цих обмежень з огляду на необхідність забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності та захисту життя і здоров'я громадян в умовах збройного конфлікту. На основі аналізу законодавства, рішень Конституційного суду, а також з урахуванням практики Європейського Суду з прав людини щодо можливості застосування обмежень фундаментальних прав в умовах воєнного стану в Україні, у статті запропоновані рекомендації щодо удосконалення правового регулювання в цій сфері. Вбачається, що викладені у висновках заходи, спрямовані на забезпечення більш ефективного балансу між захистом національної безпеки та дотриманням основоположних прав і свобод людини та громадянина, мінімізацію негативного впливу воєнного стану на їх реалізацію та зміцненню правових основ демократичної держави.

**Ключові слова:** недоторканність приватного життя, воєнний стан, обмеження прав людини, конституційні права, національна безпека, принцип пропорційності, державні гарантії, міжнародні стандарти.

**Polonska O.I. Legal regulation of legitimate restrictions on the right to privacy under martial law.**

The article provides a comprehensive analysis of the legal aspects of legitimate restrictions on human and civil rights and freedoms under martial law, which is particularly relevant in the context of contemporary geopolitical challenges and armed conflicts. The research encompasses both theoretical foundations of the permissibility of such restrictions from the perspective of international law and their practical application in accordance with the provisions of Ukrainian national legislation. The author examines key international documents, such as the European Convention on Human Rights regarding derogation from obligations during states of emergency, and the International Covenant on Civil and Political Rights, which establish criteria for the legitimacy of rights restrictions, including the principles of necessity, proportionality, and non-discrimination. Special attention is given to analyzing the compliance of Ukraine's national legislation, particularly the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law» and other normative legal acts regulating the activities of state bodies during wartime. The paper investigates specific restrictions on rights and freedoms implemented in Ukraine in connection with the full-scale russian aggression, including limitations on correspondence confidentiality, inviolability of housing, and adherence to the rights of personal data subjects. The proportionality and justification of these restrictions are evaluated in light of the need to ensure national security, territorial integrity,

and protection of citizens' lives and health in the conditions of armed conflict. Based on the analysis of legislation, Constitutional Court decisions, and considering the practice of the European Court of Human Rights regarding the possibility of applying restrictions to fundamental rights under martial law in Ukraine, the article proposes recommendations for improving legal regulation in this field. The measures outlined in the conclusions are aimed at ensuring a more effective balance between protecting national security and respecting fundamental human and civil rights and freedoms, minimizing the negative impact of martial law on their implementation, and strengthening the legal foundations of a democratic state.

**Key words:** privacy rights, martial law, human rights limitations, constitutional rights, national security, proportionality principle, state guarantees, international standards.

**Постановка проблеми.** Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, що розпочалося 24 лютого 2022 року, спричинило запровадження на всій території держави правового режиму воєнного стану. Це зумовило актуалізацію питань нормативного закріплення підстав та порядку обмеження конституційних прав і свобод громадян, серед яких особливе місце посідає право на недоторканність приватного життя. Зазначене право належить до фундаментальних особистих прав людини, втім, як і більшість інших прав, може підлягати правомірному обмеженню за наявності виключних обставин, до яких належить і воєнний стан.

Водночас обмеження будь-яких прав людини, у тому числі й права на таємницю особистого і сімейного життя, потребує дотримання визначених національним законодавством та міжнародними актами умов та критеріїв правомірності. Особливої актуальності проблема правомірності обмеження права на недоторканність приватного життя набуває в умовах воєнного стану, коли держава об'єктивно змушена вдаватися до більш суворих заходів з метою захисту національної безпеки та територіальної цілісності.

**Мета дослідження:** проаналізувати положення національного законодавства, що встановлює підстави правомірного обмеження права на приватність. Запропонувати рекомендації щодо вдосконалення механізмів забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та захистом права на приватність з урахуванням обмежень, зумовлених введенням правового режиму воєнного стану.

**Стан опрацювання проблематики.** Науково-теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних учених, які досліджували різні аспекти правової регламентації права на недоторканність приватного життя та обмеження конституційних прав людини в особливих умовах. Зокрема, ці питання досліджували О.В. Скрипнюк, М.І. Хавронюк, О.В. Петришин, М.В. Савчин, С.П. Погребняк, А.Р. Крусян, В.В. Середюк та інші науковці.

**Виклад основного матеріалу.** Право на недоторканність приватного життя належить до фундаментальних особистих прав людини і гарантується як національним законодавством України, так і міжнародними актами з прав людини. У статті 32 Конституції України закріплено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України [1].

Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, право на недоторканність приватного життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб [2].

У міжнародному праві право на недоторканність приватного життя передбачене статтею 12 Загальної декларації прав людини, статтею 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, стаття 8 Конвенції гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції [3].

Право на недоторканність приватного життя не є абсолютним і може бути обмежене в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання зловживанням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. За позицією Конституційного Суду України обмеження прав людини розглядається як «звуження змісту та обсягу конституційних прав і свобод» [4]. Такі обмеження повинні бути передбачені законом і бути необхідними в демократичному суспільстві, тобто відповідати принципу пропорційності. Як зазначає М.В. Савчин, концепція пропорційності у застосуванні до права на недоторканність приватного життя вимагає, щоб будь-яке обмеження цього права було: а) встановлене законом; б) переслідувало легітимну мету; в) було необхідним у демократичному суспільстві [5, с. 327].

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та пе-

редбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [6]. Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України.

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 було введено воєнний стан на всій території України [7]. Відповідно до пункту 3 Указу Президента України № 64/2022, на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України. Серед них – право на недоторканність житла (стаття 30), таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (стаття 31), право на невтручання в особисте і сімейне життя (стаття 32).

Важливо зазначити, що запровадження обмежень конституційних прав і свобод потребує повідомлення Генерального секретаря ООН та Генерального секретаря Ради Європи про відступ від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. 28 лютого 2022 року Україна повідомила про відступ від окремих зобов'язань, передбачених Конвенцією, зокрема про відступ від статей 4 (пункт 3), 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16, статей 1, 2 Додаткового протоколу, статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції. Враховуючи зміни у кримінальному процесі, зумовлені воєнним станом, 23 березня 2022 року Україна повідомила також про відступ від зобов'язань за статтями 5, 6 і 13 Конвенції. Надалі ці відступи від зобов'язань неодноразово продовжувалися з огляду на продовження періоду режиму воєнного стану в Україні. У 2024 року Україна подала уточнену заяву щодо відступу [8].

Обмеження права на недоторканність приватного життя в умовах воєнного стану повинно відповісти ряду критеріїв правомірності, встановлених як національним законодавством, так і міжнародними актами. Ці критерії випливають з аналізу конституційних положень, правових позицій Конституційного Суду України та практики Європейського суду з прав людини. Зокрема, можливість обмеження права людини повинно бути передбачено законом. Відповідно до частини 2 статті 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Як зазначає С.П. Погребняк, вимога законності обмеження прав людини включає не лише формальну наявність закону, але й якісні характеристики такого закону: він повинен бути доступним для громадян, достатньо чітким і передбачуваним у своєму застосуванні [9, с. 93].

Обмеження конституційного права і зокрема права на приватність вважатиметься правомірним, лише за умови що таке обмеження обґрунтовується досягненням легітимної мети. В умовах воєнного стану такими цілями є захист національної безпеки, територіальної цілісності, суверенітету держави, забезпечення громадського порядку, запобігання заворушенням або злочинам, захист здоров'я населення тощо. Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що обмеження прав і свобод людини і громадянина є допустимими, якщо вони спрямовані на досягнення суспільно значущої мети [10]. Принцип пропорційності передбачає, що обмеження має бути обґрунтовані необхідністю у демократичному суспільстві, пропорційними легітимній меті, яку вони переслідують, і не повинні покладати на особу, права якої обмежуються, надмірний тягар. Зокрема, заходи, спрямовані на обмеження права, повинні бути дієвими для досягнення легітимної мети; з усіх однаково придатних заходів повинен бути обраний той, який найменше обмежує право; негативні наслідки для права не повинні бути надмірними порівняно з вагомістю легітимної мети [11, с. 63]. Як зазначає А.Р. Крусян, принцип пропорційності вимагає, щоб обмеження права на недоторканність приватного життя в умовах воєнного стану не посягало на сутнісний зміст цього права [12, с. 118].

Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, «обмеження конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя має бути домірним та не порушувати сутнісний зміст цього права» [13]. Сутнісний зміст права на недоторканність приватного життя включає гарантії захисту особи від свавільного втручання в її приватну сферу, що дозволяє особі зберігати певний мінімум приватності навіть в умовах воєнного стану [14].

Стаття 30 Конституції України гарантує недоторканність житла. В умовах воєнного стану ця гарантія може бути обмежена шляхом надання військовому командуванню повноважень проводити огляд житла без вмотивованого рішення суду. Відповідно до пункту 8 статті 8 Закону України «Про

правовий режим воєнного стану», військове командування має право встановлювати для фізичних і юридичних осіб військово-квартирну повинність з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ [6]. В той же час, такі обмежувальні заходи не мають позбавляти людину місця проживання, і застосовуватись із дотриманням принципу пропорційності і обґрунтованості.

Стаття 31 Конституції України гарантує таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Відповідно до пункту 11 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», військове командування разом із військовими адміністраціями має право регулювати роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, забороняти роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі [6]. Обмеження повинні бути спрямовані на запобігання витоку інформації, що може загрожувати національній безпеці, та не повинні використовуватись для політичного переслідування чи цензури [15].

Важливим елементом права на недоторканність приватного життя є захист персональних даних. В умовах воєнного стану можуть бути розширені повноваження державних органів щодо збору, обробки та зберігання персональних даних громадян з метою забезпечення національної безпеки. Відповідно до статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законодавством України. Тихомиров О.О. слушно зазначає, що в умовах правового режиму воєнного стану, через утворення нових владних суб'єктів і оперативну зміну розподілу повноважень, можливості застосування державного примусу на розсуд адміністрації збільшується, що за відсутності належного контролю створює передумови для можливих порушень прав людини. У цьому контексті проблема правової визначеності повноважень відповідних суб'єктів, обсягів і процедур запроваджених обмежень прав людини постає дуже гостро [16, с. 64]. Навіть в умовах воєнного стану збір та обробка персональних даних повинні відповідати міжнародним засадам правового регулювання із дотриманням принципів законності, конкретизації мети, мінімізації даних та обмеження часу зберігання.

Міжнародні стандарти обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій, включаючи воєнний стан, встановлені Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (стаття 4) та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до статті 15 Конвенції, під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, держава може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [3]. Сіракузькі принципи тлумачення обмежень та відступів від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1984 року та Паризькі мінімальні стандарти прав людини в періоди надзвичайних станів 1984 року також встановлюють важливі стандарти правомірного обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій [17]. Згідно з цими документами, обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій можуть бути запроваджені при дотриманні обов'язкових умов, зокрема щодо офіційного проголошення та нотифікації введених обмежень; обґрунтованості виключною загрозою життю нації; можливістю застосування лише мінімально необхідних заходів і контроль за недопущенням обмеження прав, які не підлягають обмеженню; чітка регламентація періоду дії обмежень (на період дії воєнного стану); відсутності будь-якого прояву дискримінації та узгодженості нормативних обмежень з іншими міжнародними зобов'язаннями [18].

Аналіз судової практики щодо обмеження права на недоторканність приватного життя в умовах воєнного стану дозволяє виявити підходи судів до оцінки правомірності таких обмежень. Конституційний Суд України у своєму рішенні № 4-р(II)/2023 від 22 лютого 2023 року зазначив, що «в частині другій статті 32 Конституції України йдеться про те, що лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини може бути встановлене обмеження конституційного права особи на недоторканність особистого і сімейного життя» [13]. Європейський суд з прав людини у справі «Роман Захаров проти Росії» (2015) встановив, що для того, щоб системи таємного спостереження були сумісні зі статтею 8 Конвенції, вони повинні містити такі гарантії: визначення категорій осіб, щодо яких може застосовуватись спостереження; обмеження тривалості спостереження; процедура вивчення, використання та зберігання отриманих даних; запобіжні заходи при передачі даних іншим особам; обставини, за яких дані можуть або повинні бути знищені [19]. У справі «Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства» (2021) Європейський суд визнав, що масове перехоплення комунікацій само по собі не порушує Конвенцію, однак воно повинно супроводжуватись «наскрізними гарантіями», які забезпечують, щоб втручання у приватне життя було пропорційним меті захисту національної безпеки [20].

**Висновки.** Правова регламентація правомірного обмеження права на недоторканність приватного життя в умовах правового режиму воєнного стану є складним і багатоаспектним питанням, що передбачає суворе дотримання балансу між інтересами національної безпеки та захистом прав людини. Обмеження вказаного права вважатиметься правомірним лише за умови дотримання критеріїв законності, легітимної мети, необхідності в демократичному суспільстві (пропорційності) та недопустимості порушення сутнісного змісту права. Аналіз законодавства України та міжнародних стандартів у сфері запровадження обмежень прав людини в умовах надзвичайних ситуацій свідчить про наявність належної правової основи для регламентації обмеження права на недоторканність приватного життя в умовах воєнного стану. Водночас існують проблеми, пов'язані з недостатньою конкретизацією меж і порядку обмеження цього права, відсутністю ефективних механізмів контролю за діяльністю органів державної влади та військового командування.

Проведене дослідження дає змогу визначити деякі аспекти щодо вдосконалення правової регламентації обмеження права на недоторканність приватного життя в умовах воєнного стану, а саме конкретизувати в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» межі, порядок та процедури обмеження права на недоторканність приватного життя з урахуванням принципу пропорційності; запровадити ефективні механізми парламентського, судового та громадського контролю за діяльністю органів державної влади та військового командування в частині обмеження права на недоторканність приватного життя в умовах воєнного стану, в тому числі щодо відповідності обмежень міжнародним стандартам, зокрема вимогам статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; розробити чіткі інструкції для органів державної влади та військового командування щодо порядку застосування обмежень права на приватність в умовах воєнного стану; забезпечити періодичний перегляд необхідності застосування обмежень та їх скасування, якщо обставини, що їх спричинили, перестали існувати. Їх впровадження сприятиме підвищенню ефективності захисту прав людини в умовах воєнного стану та зміцненню правових основ демократичної держави.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20.01.2012 р. № 2-рп/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 9. Ст. 332.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.
4. Рішення Конституційного Суду України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005. URL: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/5-rp/2005.doc>.
5. Савчин М.В. Конституційне право України. Підручник. Київ: Правова єдність, 2009. 1008 с.
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
7. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 37. Ст. 2052.
8. Відступ від окремих зобов'язань. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/news/vidstup-vid-konventsiiyi>.
9. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків: Право, 2008. 240 с.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України «Про вищу освіту» від 20.12.2017 р. № 2-р/2017. *Офіційний вісник України*. 2018. № 18. Ст. 619.
11. Шевчук С.В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ: Реферат, 2007. 640 с.
12. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм: теорія і практика: монографія. Одеса: Юридична література, 2010. 424 с.
13. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України „Про виконавче провадження“, абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ (щодо гарантованості пенсії, що

- є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-23>.
14. Права людини і громадянина: Навч. посібник. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. К.:Атіка, 2004. 363 с.
  15. Загальна теорія права: підручник / О.В. Петришин, Д.В. Лук'янов, С.І. Максимов, В.С. Смо-  
родинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2020. – 568 с.
  16. Тихомиров О.О. Проблеми обмеження інформаційних прав людини в умовах воєнного стану  
в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022. С. 62–67.
  17. Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant  
on Civil and Political Rights, UN Doc. E/CN.4/1985/4, Annex (1985). *Human Rights Quarterly*. –  
1985. – Vol. 7. – Pp. 3–14.
  18. Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency, adopted by the  
International Law Association in 1984 // *The American Journal of International Law*. 1985.  
Vol. 79. No. 4. Pp. 1072–1082.
  19. European Court of Human Rights, Case of Roman Zakharov v. Russia, Application no. 47143/06,  
Judgment of 4 December 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159324> (дата звер-  
нення: 01.05.2025).
  20. European Court of Human Rights, Case of Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom,  
Applications nos. 58170/13, 62322/14 and 24960/15, Judgment of 25 May 2021. URL: [https://  
hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210077](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210077) (дата звернення: 01.05.2025).